

DİLLERE DESTAN ŞEHİR: ŞEKİ

Azerbaycan'ın kuzeyinde, Bakü'nün 300 km kuzeybatısında, Büyük Kafkas sıradağlarının eteğinde, deniz seviyesinden 700 metrede muhteşem bir şehir yükselir.

Tarihin sayfaları çevrildikçe şehirden farklı adlarla söz edildiği görülür. **Şeke, Şaki, Şaka, Şakka, Şakke, Şakkan, Şekkin** bunlardan bazılarıdır. (Bakınız 370 yılı öncesine ait harita: Şhake)

Bugün bu havalide varlığını devam ettiren **Otiler** adlı araştırmacılar için önemli kabilenin İskitlerden kalan bir topluluk olduğu söylenmektedir. **Kiş Çayı**'nin kıyısında yerleşen eski şehri sel suları 1772'de yıktıktan sonra şehrin ahali kendilerine şimdiki yeri yurt etmişler.

7. yüzyılda Şhake'yi Araplar işgal etti. Arap-Hazar savaşlarında el değiştirdi. 11. yüzyılda **Şir vanşahların**, daha sonra **İldenizilerin** egemenliğine girdi. Kısa bir süre Gürcü Krallığının işgalinde kaldı. İldeniziler zayıf düşünce müstakil oldu. 1551'de **Safevi Devleti**'ne katıldı. 1578'de bölgeye **Osmanlılar** hâkim oldu. 1606'da bölge, Safevi hükümdarı **Şah Abbas** tarafından işgal edildi.

1709'da Safeviler yörede gelişen başkaldırlara gözdağı vermek için **Müşkür**'ü yerlebir edince bağımsızlık hareketi **Şamaxı, Gence, Kazak, Ağsafa, Berde** ve bu arada Şeki'de destek bularak **Hacı Davud Devleti** inşasına kadar gelişti ve şehrimiz, bu hâkimiyetin sınırları içerisinde yer aldı.

1743'te şehirde Kaçarlar sülalesinden Nadir Şah'ın atadığı **Melik Necef**'e karşı isyan çıktı. Melik öldürüldü. Yerel feodal beylerden **Hacı Çelebi** isyancıların başına geçti. Nadir Şah öldürüldükten sonra **Şeki Hanlığı** kuruldu.

1750'de Hacı Çelebi, bölge topraklarına göz diken Gürcü Çarı 2. Irakli'yi yenilgiye uğrattı. Fa kat Şirvan, Bakü ve Şamaxı'yı egemenlik sahasına dâhil edemedi. 1755'te han öldü. Yerine oğlu Ağa Kişi geçti. 1759'da kayınpederi Gazikumuklu **Muhammed Han** tarafından tuzağa düşürülüp öldürüldü.

Hacı Çelebi'nin torunu Hüseyin Han, Şirvan'dan Şeki'ye getirildi. Onun tahta çıkması İran tarafından da tanındı. Kuba Hanı **Feteli** ile ikisi güç birliği yapıp Şamaxı Hanlığı üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştılar. 1768'de amaçlarına kavuşan iki han arasında anlaşmazlık çıktı. Kuba Hanı, Şamaxı'yı tamamen ele geçirdi. Bütün bu karmaşada Şeki savunmasız kalıyor, halk **Gelesen Göresen** Kalesi'ne sığınıyordu. 1770'te Şeki'nin etrafı hisarlarla örüldü. 1772'de Kiş Çayı'nın taşması sonucu halk şehri terk ederek Nuha'ya göç etti. 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Osmanlı Devleti ile bölge arasında ilişkiler başladı. Rus birlikleri Derbent'i almıştı.

1780'de amcasının hücumuna maruz kalan **Hüseyin Han** öldürüldü.

1810'da hanlık lağvedilerek Çarlık Rusyası'nın esareti altında kaldı. 1846'da adı **Nuha** olarak değiştirildi. Önce Şamahı, sonra **Bakü**, 1868'de Yelizavetpol (**Gence**) Guberniyasına bağlandı.

Bugün Azerbaycan sınırları içerisinde yer alan şehir, âdeta bir açık hava müzesidir. İpek Yolu üzerinde ve ipeğin merkezi olan şehirde bugün birisi hâlen ayata olan iki kervansaray inşa edildi. Hacı Çelebi'nin torununun yaptırdığı Han Sarayı bugün hâlâ ziyaret merkezlerinden biridir. Çünkü şehirde bu muhteşem yapının dışında kervansaraylar, tarihi hamamlar, kale kalıntıları, eski camiler, Doğu'nun ilk Hristiyan mabetlerinden sayılan **Kiş Kilisesi** gibi 84 tane anıt vardır. Hanlar sarayının en önemli özelliği yapımında çivi veya yapıstırıcı kullanılmaması, pencerelerin özel bir türde oluşudur. Kuba Hanı **Feteli Han** da bu şehirde doğdu.

ŞEKİ KRONOLOJİSİ

7. YY.	Arap - İslam ordularının işgali		
11. YY.	Şirvanşahlar egemenliğinin tesisi İldenizilerin egemenliği Gürcü krallığının kısa dönemi Müstakillik	1768	Şamaxı'nın müttefik iki han tarafından ele geçirilişi İki han arasında paylaşım konusunda anlaşmazlık Kuba Hanı'nın Şamaxı'ya tek başına sahip olması
1551	Safevi Devleti sınırlarına dâhil oluş	1769	Hüseyin Han'ın duruma isyanı ve Şamaxı kuşatmasında başarısızlığı İki han arasında anlaşma sağlanması
1578	Osmanlıların fethi		Karmaşa sırasında savunmasız kalan halkın Şeki'yi terk edişi
1606	Safevi hükümdarı Şah Abbas'ın işgali		Gelesen Göresen'de geçici yerleşim
1709	Hacı Davud'un iktidarı Nadir Şah döneminde Melik Necef'in yönetimi Hacı Çelebi'nin isyanı	1770	Şehrin çevresinde hisarların örülüp güvenliğinin sağlanması Halkın şehre dönüşü
1747	Nadir Şah'ın öldürülmesi Şeki Hanlığının kuruluşu	1772	Kiş Çayı'nın taşkını sonucu şehrin sel baskına uğrayışı Şehirdeki halkın göçü, şehrin yeniden kuruluşu Şehrin adının Nuha olarak değiştirilmesi
1750	Gürcü kralı 2. Irakli'nin kuşatmasının kırılması		Muhammed Hasan adı verilen iç kalenin inşası
1755	Hacı Çelebi'nin ölümü, yerine Ağa Kişi'nin geçmesi	1774	Osmanlı - Rus Küçük Kaynarca Antlaşması
1759	Ağa Kişi'nin öldürülmesi		Rus birliklerinin Derbent'i işgali
1765	Hacı Çelebi'nin torunu Hüseyin Han'ın Şirvan'dan gelişi	1780	Hüseyin Han'ın öldürülmesi
1765	Kuba Hanı Feteli ile Hüseyin'in ittifakı		

SHAKE

KERVANSARAY

TANRININ
MUKADDES ANNESİ

BABEK İSYANI

Sevgili okurlar, Azerbaycan'da hamasi şarkılara konu olmuş tarihsel bir kişilik olan Babek hakkında **Güntay Gençalp** ile yapılan röportajı sizlere sunuyoruz.

Babek Savaşları, tarihsel olarak en az Kadisiye Savaşı* (636) kadar yaşamsaldır. Özellikle erken dönem Kürt tarihi, Arap yayılcılığı tarihi, Türklerin Müslümanlaştırılarak Ön Asya ve Anadolu'ya yerleşmeleri açısından bilinmesi, araştırılması, incelenmesi gereken son derece önemli bir olgudur Babek adlı kişi.

İslamî yayılma adı altında gelişen Arap yayılcılığına karşı tarihte en güçlü direniş Abbasiler Dönemi'nde Babek (795-838) önderliğinde gelişti. Zalim Emevi iktidarının yıkılmasında büyük rolü olan Ebu Müslim'in torunu olduğu söylenen Babek karşısında ordularca bozguna uğrayan Abbasi iktidarı, artık kurumaşaya başlayan Orta Asya steplerinden paralı asker olarak Türkleri getirmiş, neticede Ermeni bir kişinin tuzağına düşürerek esir aldıkları Babek'i 4 Ocak 838 tarihinde Samarra şehrinde Halife Mu'tasım'ın gözleri önünde işkence ile idam etmişlerdir.

Babek önderliğinde Arap işgalcilerine, fetihçilere karşı direnenler sadece Hürremiler** de değildi. Bu topraklarda yaşayan birçok eski din ve tarikatlara mensup milletlerin yanı sıra Arapların zulmünden kaçan Müslümanlar da vardı.

Babek'in yenilgisi, bu topraklarda yaşayan halkların soykırımından geçirildiği, göçe zorlandığı, yoğun bir nüfus hareketliliğinin yaşandığı bir dönem oldu. En önemlisi de Türklere Ön Asya ve Orta Doğu sahasının açılışını sağladı.

Anlaşılan o ki Babek'in milliyeti hakkında önemli tartışmalar ortaya çıktı. Gazeteci **Keramet Büyükköçl**'ün araştırmacı yazar Güntay Gençalp ile yaptığı röportaj bu bakımdan ilgi çekicidir.

*Müslümanlara Kuzey Irak ve İran'ın kapılarını açan meydan savaşı

**Sekizinci yüzyılda İran'da ortaya çıkmış, Bâtını siyasal ve dinsel akım

RÖPORTAJ

-Güntay Bey, önce tarih nedir ve nasıl araştırılmaktadır?

-G.G. Önce tarih sözünün nereden geldiği üzerinde duralım. "Tarih" sözünün Arap diline nereden geldiği ve oradan başka dillere geçtiği üzerine dilbilimcilerin ortak bir kararı yoktur. Akadcedan, Aramicedan, İbranicedan gelme Araplaştırılmış bir sözcük olduğu üzerinde durulmuş, "ahbar" sözcüğü günün eski dönemlerde bu sözcüğün yerini tuttuğu görülmüştür. Esasen "tarih" sözcüğüne felsefi anlam kazandıran büyük İslam müfekkiri İbn-i Haldun olmuştur. Tarih, eskilerde baş vermiş olayların zamanını belirlemek için nakli bilgilerden ibaret idi. Lakin İbn-i Haldun tarihin yalnızca nakli değil, aklı sahası da olduğunu savundu. Olayları aktarmakla tarihin gerçekliğini idrak edemeyiz. Onları sebep sonuç bağları bütünlüğü içerisinde incelemek İbn-i Haldun'un dünya görüşüne ait bir metodolojidir.

-Tarih ilmi müspet ilimler gibi değil, öyle mi?

- Müspet ilimlerin verilerini laboratuvarında elimizin altında görebiliriz. Lakin tarih ilminin tek laboratuvarı İbn-i Haldun'un da ifade ettiği gibi aklımızdır. Kitlenin rahatsız duygularına cevap olarak yazılan tarih kitaplarının hiçbirinin ilmi ve felsefi değeri yoktur. Tarih kısmen ilim, kısmen felsefe, kısmen de sanattır. Gerçeği keşfetme sanatıdır. Bana göre beşer tarihi su istikametinde yaşanmıştır.

-Bu yakınlarda bir tartışma oldu, aydınlarımız Babek'i tartıştılar. Babek sizin için kimdir?

-Babek Azerbaycan'da ve İran'da tanıtıldığından farklı bir şahsiyettir. Öz nefsi olan, kendine bir ülke kurmak isteyen savaşçı ve önderdir Babek. Gelecek nesiller için kahramanlık etmemiştir. Bir inancı siyasal ideoloji çevirecek Abbasi Hilafetinin siyasal İslam'ına karşı çıkan lider olmuştur.

Ancak kendisinin de tarihî verilere göre İslam'a sempatisi olmamıştır. Hilafet anlayışını Kur'an kabul etmezdi. Çünkü hilafet atadan oğula geçen bir kurum olarak Ömer tarafından önerilmemişti. Öyle olsaydı Ebubekir ve Ömer'in çok akıllı oğulları vardı. Onlar varis olarak tayin edilirdi. Yani hilafet Emevi ve Abbasiler zamanında İslam'la olan bağlarını koparmış ve dinî özelliğini yitirmişti. Dinî özelliği kaybolduğundan sülalenin tekeline alınmış, bir zulüm aracına dönüşmüştü. Birçok başkaldırının sebebi buydu. Babek de bu ortamda ortaya çıktı. (Devam edecek)

Türkçeye çeviri: Roşan Lezgin

Ay Balam, KİM gazetesinden sonra ikinci girişimidir. Ay Balam'da Azerbaycan Devleti'nin ortaya çıkışı öncesi ve sonrasını mercek altına alacak, hadiselerle karınca kararınca açıklık getirmeye çalışacağız. Bu bülten, aylık ve dört sayfa olarak tasarlanacak, monologdan değil, diyalog dan yana bir tutum izleyecek, katkılara açık olacaktır.

Ay Balam adını Aslan Kavlak'ın Yapı Kredi Yayınlarında neşrettiği Bakü'ye Gidiyorum Ay Balam - Nazım Hikmet'in Azerbaycan'daki İzleri adlı kitabından ve 1952 sonrası Kars'ta Cengiz tarafından çıkarılan Ayhavar adlı mizahi gazeteden esinlenerek belirledik.

Her türlü görüş ve önerileriniz için

iletişim: abduallahkubali@gmail.com

Yeni sayılarda görüşmek üzere!

Güntay Gençalp

Keramet Büyükköçl

Roşan Lezgin

iletişim : kimgazetesi.com

AYLIK BÜLTEN YAYIMI İÇİN HAZIRLANMIŞTIR. PARAYLA SATILMAZ.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE BAZI SES FARKLILIKLARI

1. Türkiye Türkçesinde sözcüklerin başındaki "k" ünsüzü, Azerbaycan Türkçesinde "g" olur.
Kuş, kış, karpuz, kavun, kurban, kol, kul, kuru, kaş, koç, kar, kantar, kapı, komşu, konuk, kara, kaz (gol, guş, garpuz, gavun, gurban, gol, gul, guru, gaş, goç, gar, gantar, gapı, gonşu, gonax, gara, gaz)
2. Bazen bunun tersine kullanımlarla karşılaşıyoruz.
Gönül, göç (konul, köç)
3. Türkiye Türkçesinde sözcüklerin başındaki "t", Azerbaycan Türkçesinde "d" olur.
Tırnak, tırmık, tuz, taş, tartı, tarak (dırnax, dırmıx, duz, daş, dartı, daraq)
4. Bazen bunun tersi durumlarla karşılaşıyoruz.
Dut, duvar (tut, tıvar)
5. Sözcük sonlarındaki "ç", "c" olur.
Aç- ac (tokluğun tersi durum) uç- uc, taç- tac.
Suç, saç, üç sözcüklerinde farklı yazılış yoktur.
6. Türkiye Türkçesindeki sözcüklerin başındaki "p" Azerbaycan Türkçesinde "b" olur.
Piç- bij, pazar-bazar, parmak- barmax, pınar- bulax
7. Türkiye Türkçesindeki sert ünsüz benzeşmesi, Azerbaycan Türkçesinde görülmez.
"Çöpçü", "işçi", "gözlükçü" sözcüklerini Azerbaycan Türkçesinde "çöpçü", "işci", "gözlükçü" diye telaffuz edebiliriz. "Yolcu" sözcüğü ise "yolçu" biçiminde yazılır. Tercümeçi, terbiyeçi. Görüldüğü gibi kural farklı şekilde işlemektedir.
8. Bazı sözcüklerin başındaki "y" ünsüzü Azerbaycan Türkçesinde düşer.
Yürek-ürek, yüz-üz.
Bazen tersine sözcüğün başına "y" eklenir.
Üzüm- yüzüm.
9. Durum (hâl) eklerinin kullanılmasında farklılıklar artmaktadır.
Üçte- üçde, dörtte- dörtde, beşte- beşde
Alttan- alttan, üstten- üsden, baştan- başdan, yürekten- üreken
10. Aşağıdaki örnekler farklılıklar bakımından ilginç örneklerdir.
Kel-keçel, köprü- körpü, tahıl- taxıl, tahta- taxa, tembel- tenbel.

ECİNNİLERİMİZ*

Evde kullandığımız suyu mahalle çeşmelerinden taşırdık.

Çengelli sopalara asılı tenekelerle

ücret karşılığında su dağıtan **sucu** .....

hala diye tanıdığımız kadınlar vardı.

Biz Yıkık Minare Sokaktaki **hayatımızdan çıkar**, köprüyü geçer, üçe ayrılan çatalın solundaki yoldan çeşmeye ulaşırdık. Yazları gürül gürül akan çeşmenin önünde sıraya girilirdi. İlk gelen "Şevket Dayı, suyu aç!"-diye seslenir, görme engelli, eli bastonlu, yaşlı adam baraka ya girer, vanayı çevirir, çeşmenin borusundan tazyikle fırlayan su kenara çekilmeyeni ıslatır, sırlısklam ederdi.

Önce kovamızı çalkalar, sonra düz taşın üstüne koyardık. Kova gürültüyle dolar, ses giderek alçalırdı. Kış gecelerinde çeşmenin suyu donar, mahalleli sabah erkenden tezek ve odun yakarak donu çözmeye çalışırdı. Musluk önce tıslar, fıslar, nihayet öksürüp aksırarak akmaya başlardı. O günlerde çeşme başında tencere ve tavalarını habire ovan o teyze beni şaşırtırdı.

Taşıdığım suyu evdeki bidonlara doldurup İkinci, hatta üçüncü kez çeşmeye geldiğimde kadın, orada, tencere ovmaya devam ederdi. Beni bacak kadar çocuk diye umursamaz, ben de doya doya onu seyredirdim. Çömelmiş vaziyette, şal varının paçaları kırılmış, ayakları çıplaktı. Tombul kolları, dirsekleri ekşi yirmi beş de rece soğukta kıpkırmızı belki de mosmordu. Bir şeyler mırıldanıyor, ovuyor, ovuyordu.

Tencere ve tavalar tertemiz, lekesiz, yağsızdı. Bu yüzden bu kadının davranışı" temizlik, titizlik, hamaratlık" ile değil; "ızdırap, eziyet, işkence" sözcükleriyle tanımlanabilirdi.

Çevredekiler, acımasızlık edip ona "Cinni M....." adını takmışlardı. Mahalledeki evimizden başka yere taşındık ve kendine eziyet eden teyze hakkında bir daha haber iştimedim.

Ortakapı'da ise S teyzenin takıntısı farklıydı. Köpekten aşırı dere- cede rahatsız olmak. Bu bir korku, bir nefret, bir tiksinti değil, daha üst bir duygu, belki "fobi" idi. Kadın, yıkanır, taranır, kimi zaman bahçe kapısından çıkar çıkmaz, kimi zaman az ötede sokak köpeği ile karşılaşır, tiksintiye kapılır, eve dönüp yeniden banyo yapardı. Su ısıt, soyun, banyo yap, hazırlan, dışarı çık ve o da ne! Bir tane fino.

Fino da olsa kaniş de olsa köpek köpekti. Sabahat teyze kendini kirlenmiş, murdar biriyle temas etmiş, tam da namaza duracakken aptesti bozulmuş bir sof tanın vb. Duyguların ezikliğiyle eve döner, kendini bir daha banyoya atardı.

Takıntılı demişken 1960'lardan 1980 sonrasına atlayıp bir büyüğü müzden söz edeceğim. A.... Bey protokolda beş, bilemedin altıncı sıradaydı. Şehir onu boğuyordu. Sık sık "Bu kültür farklılığı neden bu kadar derin yarabbim, sen bana bugünleri niçin reva gördün?"- diye sızlanırdı. Kura çektiği güne, çekiş yaparken kul landığı eline, elini daldırdığı torbaya lanet okur, **Allah'ım sen benim tayinimi niye bu şehire çıkardın!** -diye sızlanırdı.

"Buranın müziği, buradaki insanların konuşma tarzı, tüccar kulübün deki vestiyerci, servis yapan garson bir yana, yerel şive ile konuşan daire müdürleri, gevrek gevrek sohbetler ..hepsi hepsi bir felaketti.

Hem Sevinecek ne vardı. Esnaf kışları sabahtan akşama kadar sifta etmeden kepenk kapatır, buz gibi havada akşam erkenden herkes yatağa koşardı. Bu şehir ölmüş de ağlayanı yok, peki, bunlar nasıl yaşıyorlar? Niçin kahırlarından kabris tanılığı boylamıyorlar? Ölmek bir yana niçin böyle pişmiş kelle gibi sırtıyorlar? Bunla rın aklıkları başında mı? Daha doğrusu bunlarda akıl var mı?

Bak, Namık Kemal'e ne güzel demiş: Yazın toz dumanı, kışın karı boranı...

Hitaplara bak: "Eye!", "Bayyy! Babası rehmetlik", "Hop! Anası güzel"

Tekerlemeler: "Şişme şişigin oğli, tumanı düşigin oğli"

Ünlemler: "Al ha", "Zırt", "Ollöööö", "Tey lolo"

Küfürler: .....

Ha bir de lakaplar, "Kel H.....", "Şişko N.....", "Süslü O....", "Gug- gu"

"Acaba benim lakabım ne?"- diye düşünüyordu A.... Bey kara kara.

"Benimle dalga geçiyorlar akli sıra. Kulüpte yolunan kazmışım, oyun da hep kaybeden benmişim! Eee! Siz okeyde taş çalarsanız, dürüst oynayan kaybe decek hâliyle. Ulan sizin şehirler arası otobüs terminalinizde bayan tuvaleti yok daha. Erkek tuvaletine giren de gördüğü manzarayı ömrü billah unutmaz. Siz oturun kendi hâlinize gülün"

Ben gazete muhabiriydim. Birinde beyimizin telefonla derleştigiine tanık oldum. Şöyle diyordu:

"Burada insan üç kolikten biri olur: Alkolik, kumarkolik, melankolik."

Üzülüm, ona şehrimizin güzel yönleri olduğunu, bunun farkına varırsa bu kadar sıkılmayacağını söyledim. Bana inanmadı.

Derleştigiimiz günün akşamında kendini tam manasıyla kaybettiler.

Meşhur şehir kulübü vardı. İstiklal-i Millî Caddesinde. Büyük came kânları ana caddeye bakardı. İdarecimiz o gün oraya girdi. Paltosunun düğmelerini ters iliklemişti. Masadakilerden bazıları daha bunu fark etmeden abimiz başlarına dikilip "ne oynuyorsun?"- diye sordu. Cevap "Pişti oynuyuruh efendim." Diğer masa: "Siz", "51", "Siz?", "Varvar", "Siz", "Poker". Sırtını döndüğü yönden bazı gülüşmeler kulağına çalındı beyimizin. Göstere göstere gülen saygısızlar ilişti gözüne. Bunun üle rine sorularının üstüne ilaveten tokat atmaya başladı. Hem soruyor, hem tokadı bası yordu. "Sen? Hoçkin mi, al sana! Sen "Biriç mi, al bakalım!". Tokatlar öyle böyle değil di. Coşmuştu beyimiz. Camıların parçalandığı duyuldu. Camekânlar kırılmış içeride- kiler kendilerini kapı yerine can havliyle pencereden atmışlardı.

Şikâyet üzerine ertesi gün Vali, beyimizi görevden aldı.

O da şehri terk etmeyip ters iliklemiş paltosuyla sokaklarda dolaşı yordu. Şehrimizdeki ecinniler kervanına bir üye daha katılmıştı.

* Başlıkta Rus Yazarı Dostoyevski'nin "Ecinniler" romanından esinlenilmiştir.